

МОТИВИ ЗА УЧЕБНА ДЕЙНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ-ЗАДОЧНИЦИ
В ПЕДАГОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ НА ВПИ - ШУМЕН

Иван Иванов
ВПИ - Шумен

Един от най-важните проблеми на учебно-познавателната дейност на студентите е изучаването на въпросите, свързани с мотивацията на обучението. Тази значимост се определя от факта, че студентът е не само обект на управление, но и субект на учебна дейност, при това учебна дейност, която е много по-сложна от всички останали аналогични дейности в другите учебни заведения. По принцип всяка човешка дейност е мотивационно обусловена, в това число и ученето като цяло, но както показват редица изследвания - на Х. Льове (6,151), Н. Бейли (6,152), К. Вернер (6,153), С.И.Архангелски (1,218), Ф.М.Рахматулина (9,112 - 128), А. Я.Левин (9,109) и др. интересът и мотивите са основата на учебния процес, на която възникват, закрепват и се развиват знанията, уменията, навиците и практическият опит на студентите.

Мотивите за учебна дейност и проблемите на тяхното формиране и развитие са едни от най-слабо проучените въпроси на организацията на учебния процес във ВУЗ. Основното направление на конкретните изследвания е изучаването на мотивите на учениците, като същевременно голямо внимание се отделя на тяхната природа и същност и в това отношение съвременната педагогическа психология постигна несъмнени успехи.

Разглеждайки мотивите на учебна дейност е необходимо да отбележим, че в специалната литература понятието "мотив" се тълкува нееднозначно като субективно отношение на човек към собствената му постъпка или дейност - Л.Десев (2,193); подбуда за действие или въздържане от действие - Л. Десев, К.К.Платочев, П.М.Якобсон, А.А.Смирнов, А.В.Петровски, К. Облуховски и др. (2,113 - 115), (10,198 - 199), (5,78), (7,30); основание за решение - П. Десев (2,113), бъдеща черта на човешкия характер в генезис - С.И.Рубинщейн (5,78); подсъзнателен импулс или влечение - З. Фройд (5,78); усилие за действие и основен фак-

от съзнанието, в който се отразява насочеността на личността – Л. Десев, А.Н.Леснтиеv, Х.К.Уорън, Н. Камърън, Б. Теплов, А. Левицки (7,28), (5,78 – 79); вътрешно психично условие на дейността Х.К.Уорън, Л. Десев (2,115), (7,28); фактор за поддържане на активността – Дж. Гилфорд, К. Облуховски (7,19), (5,79); състояние на готовност на организма, влияещо върху започването и протичането на поведенческият акт – Х.К.Уорън, Е. Хилгърт, П.М.Якобсон (9,109), (5,79), (8,262).

Основни, според К. Облуховски, са две групи разбирания – мотивът като фактор, подтикващ към действие и като фактор, позволяващ съзнателното започване на действието, благодарение на формирането на неговата цел и програма (7,30).

В мотива се конкретизира и предметява потребността на човека (10,198). В качеството на мотив могат да бъдат всички психични състояния, процеси, свойства на личността (2,115), но най-често това са потребностите, интересите, влеченията, емоциите, установките, идеалите (10,198). Мотивите изпълняват по отношение на поведението на човека следните функции – подбуждаща, насочваща, смислообразуваща (2,115), (10,199), контролираща, защитна (7,30340), детерминираща (5,77). Основните свойства, които характеризират мотивите са тяхната насоченост, сила, дълбочина, равнище на осъзнатост, устойчивост, широта (2,115).

Характерно за мотивите е, че с развитието на личността нараства тяхната устойчивост и осъзнатост, както и самостоятелността им. С развитието на човека, все повече центърът на мотивационната му сфера се пренася извън него – в социума.

Поведението на човека обикновено се ръководи от много мотиви, които се намират в определена йерархична динамична структура, която с годините се променя, развива и обогатява.

Мотивите не са чисто субективно преживяване, а по думите на А. Стоянов са обективно детерминирани от обществото, от неговата структура и изисквания (11,100), затова и мотивацията на дейността по същество е психична детерминация (11,103), чрез която обективното преминава в субективно (11,164).

Характерът на мотивационния процес се определя от психичния живот на личността, оформя се под влиянието на структурата на обкръжаващата личността обществена среда, пречупена през психичната ѝ структура – мироглед, убеждения, принципи, идеали, ценностни критерии и др.

Мотивацията е елемент на дейността и като такъв пропъзва всички останали нейни компоненти – целепологане, извършване, оценка на резултата (4,173).

Учебната дейност на студентите е водеща дейност, тоест във и по отношение на нея става психичното им развитие. Именно в процеса на обучение и чрез него се постигат основните цели на подготовката на специалистите, чрез нея се придобиват професионално важни знания, умения и навики.

Учебната дейност на студентите е сложно явление, в основата си състоящо се в решението на учебни задачи и извършването на учебни действия, а също самоконтрол и самооценка на резултатите. Учебната дейност на студентите може да бъде с утилитарна насоченост, с широка и творческа (3,132) насоченост. Тя е различна и от дейността на ученика и от дейността на учения и професионалиста, като съчетава някои техни страни.

Характерно за мотивите за учене, които са основен компонент на учебната дейност е, че те най-често са осъзнати (0,126 – 129) и устойчиви. В качеството на такива най-често се проявяват потребността от труд, познавателните и професионалните интереси и идеали, нравствените и интелектуалните чувства – любознателност, дълг, отговорност (Пак там).

Мотивацията на учебната дейност във ВУЗ по данни от изследвания в 87 % от студентите е положителна (3,135), характерни са някои закономерности – усиляне в началото на учебната година (3,136), връзка с успеваемостта (9,113) и др.

На мотивацията на учебната дейност на студентите влияят съдържанието на занятията, методиката на преподаването, личността на преподавателя, взаимоотношенията в студентския колектив, достигнатите резултати, съревнованието, изпитаните лични емоции и чувства...

Експерименталните изследвания разкриват някои условия, от които зависи мотивацията на учебната дейност във ВУЗ – осъзнаването на целите на обучението – близки и крайни, осъзнаването на теоретическата и практическата дейност на усвоените знания, емоционалността на научната информация, новостта на учебния материал, изборът на адекватни учебни задачи, стимулирането на любознателността и др. (3,136 – 138).

Въпреки че във всеки конкретен случай мотивацията е

неоднозначна и върху нея влияят редица фактори, основното йерархично и структуроопределящо ядро трябва да остане постоянно.

Изохождайки от това основно положение, цел на настоящото изследване е да се разкрие йерархията на мотивите на студентите, а също и да се разкрият общите тенденции на динамиката на тяхната мотивация с възрастта, както и влиянието върху нея на успеха от следването.

Беше разработен следният въпросник:

Уча във ВУЗ, защото . . .

1. . . . осъзнавам високата социална значимост на висшето образование.

2. . . . интересен ми е самият процес на обучение.

3. . . . професията, на която съм се посветил, изисква висше образование.

4. . . . повечето ми приятели са висшисти.

5. . . . специалистът с висше образование упражнява по-лек труд.

6. . . . потребностите на обществото са и мои потребности.

7. . . . винаги има какво ново да се научи.

8. . . . специалистът с висше образование е по-добър професионалист.

9. . . . родителите ми настояват.

10. . . . след като завърша ВУЗ ще получавам по-голяма заплата.

11. . . . желая да заема челно място в редиците на творците на НТР.

12. . . . човек се учи докато е жив.

13. . . . чувствавам, че знанията ми в момента са недостатъчни.

14. . . . съпругът (а) ми е (ще е) с висше образование.

15. . . . престижът на един човек се определя от образованието.

16. . . . истински полезен на обществото може да е полезен само този, който е достигнал до върховете на науката.

17. . . . стремя се към висока степен на образование.

18. . . . недостатъчният ми образователен ценз е пречка за професионално развитие.

19. . . . началниците ми ме стимулират да уча.

20. . . . висшето образование е основно изискване за заемането на ръководна длъжност.

Въпросникът включва съждения, представляващи същността на 20 основни мотива за учене, разделени в пет групи:

1. Общосоциални мотиви. Съдържанието им представлява осъзнаване на обществените потребности и интереси - съждения № 1, 6, 11, 16.

2. Научно-познавателни мотиви. Свързани са непосредствено с учебната дейност, изразяват отношението към процеса на обучение и неговото съдържание. Съждения № 2, 7, 12, 17.

3. Професионални мотиви. Висшето образование се разглежда като основа за придобиването на професия. Съждения № 3, 8, 13, 18.

4. Мотиви за социална идентификация. Степента на влияние на родители, приятели и др. върху студента. Съждения № 4, 9, 14, 19.

5. Утилитарни мотиви. Основен смисъл на мотивите е получаването на някакви изгоди, водещи до лично благополучие след завършването на ВУЗ. Съждения № 5, 10, 15, 20.

Така разработеният въпросник, комбиниран с 5-степенна скала с поляритет върно - невърно беше тредложен на студентите, като от тях се искаше да оценят верността на всяка съждение. На основата на получените средни балови оценки за всеки мотив се определяше и баловата оценка на петте групи мотиви. Общо на изследване бяха подложени 96 студенти-задочници от I курс на Педагогическия факултет на ВПИ - Шумен през уч. 1985/86 г.

Ранжирането на мотивите за учебна дейност на изследваните студенти е представено в таблица № 1.

Таблица 1

Оценка в балове на мотивите за учебна дейност на студентите-задочници във ВПИ - Шумен

Групи мотиви	Оценка	Ранг
Общосоциални	3,63	3
Научно-познавателни	4,43	1
Професионални	3,73	2
За социална идентификация	2,13	5
Утилитарни	2,94	4

Анализът на данните показва, че водещи мотиви на учебна дейност на студентите-задочници са научно-познавателните, професионалните и общосоциалните – те заемат първите места в йерархията на мотивите. Това свидетелствува за преобладаването у большинството постъпващи във ВУЗ задочници на стремеж да се получи висше образование като основа за овладяването на определена професия, както и за добро осъзнаване на социалната значимост на висшето образование и стабилни и правилно насочени познавателни интереси. Това още веднъж подчертава голямата социална значимост на висшето образование от една страна и социалната и идейна зрялост на студентите-задочници от друга, които в огромното си большинство разглеждат в единство реализацията на личните си и обществени интереси.

Прави впечатление и ниската балова оценка на мотивите от последните две групи – утилитарни и за социална идентификация. Това от една страна потвърждава направените заключения, а от друга показва, че изборът на специалността и формата на следване на студентите е акт на свободна воля, че твърде малко им влияят различни семейни, приятелски и др. подобни мнения. Това се обяснява и с материалната независимост на студентите и общо по-голямата им самостоятелност.

За разлика от редовните студенти, които обикновено са от една възрастова група, задочниците са представители на различни възрастови групи. Представлява интерес да се изследва влиянието на възрастта върху мотивите за учебна работа. Данните за това са представени в таблица № 2.

Таблица 2

Оценка в балове на мотивите за учебна дейност на студентите в зависимост от възрастта им

Групи мотиви	Възраст в години		
	до 25	25-30	30-40
Общосоциални	3,45	3,48	3,95
Научно-познавателни	4,25	4,54	4,50
Професионални	3,88	4,48	3,43
За социална идентификация	2,15	2,18	2,01
Утилитарни	2,80	3,33	2,89

От представените данни се вижда, че водещи мотиви за всички студенти са общосоциалните, научно-познавателните и професионалните, но с възрастта се изменя тяхната сила и влияние, както и относителният им дял в йерархичната структура. С възрастта нараства значението на общосоциалните, научно-познавателните и утилитарните мотиви и намалява това на мотивите, свързани със социалната идентификация. Това лесно се обяснява с по-голямата зрялост, водеща до по-пълно осъзнаване на обществените и своите потребности и начините на тяхното удовлетворяване, както и с по-пълната самостоятелност.

По-особен е случаят с професионалните мотиви. Те достигат връх във влиянието си при 25-30 годишните, а след това значението им намалява. Същевременно в тази възраст и утилитарните мотиви достигат своя "пик". Явно това е възрастта, в която професионалният избор е най-важното в живота на младия човек. Той достига до него след няколкогодишен трудов стаж и житейски проблеми, довели до неудовлетворение от професията. Ето защо следването във ВУЗ се разглежда като кардинално разрешение на тези проблеми.

Не е такова положението със студентите на възраст 30-40 години. При тях значението на професионалните мотиви е най-ниско, по-ниско дори в сравнение с групата студенти на възраст до 25 години. Това може да се обясни с желанието да се следва на всяка цена, което е израз преди всичко на интелектуални амбиции и на осъзнаването на своята роля и място в обществото. Едва ли бихме имали основание да търсим някакъв стремеж към облага и лична корист в тази категория студенти, тъй като значението за тях на утилитарните мотиви е значително по-малко, отколкото за 25-30 годишните. В случая специалността и професията, като че ли остават на заден план и не вълнуват толкова студентите, колкото възможността за учене.

Твърде интересни резултати бяха получени при изследване на мотивацията на различните по успех студенти (вж. табл. 3).

Таблица 3

Оценка в балове на мотивите за учебна дейност на студентите в зависимост от академичната им успеваемост

Групи мотиви	Успех	
	до 4,00	над 4,00
Общосоциални	3,82	3,43
Научно-познавателни	4,46	4,36
Професионални	3,91	3,54
За социална идентификация	2,24	1,99
Утилитарни	2,94	2,94

Първото нещо, което прави впечатление е осезателното намаляване на значимостта на първите четири групи мотиви - общосоциални, професионални, научно-познавателни и за социална идентификация с увеличаването на успеха от следването, като най-голямо е то за общосоциалните и професионалните мотиви. Въпреки това, общо йерархията на мотивите се запазва една и съща, като при студентите с по-висок успех нараства относителният дял на научно-познавателните мотиви.

Може да се направи извода, че по-високият успех при следването е резултат от действието на механизми, свързани с постижението на прагматични цели и на личен познавателен интерес. Той не е така силно мотивиран от гледна точка на интересите на обществото. Това показва, че студентът-задочник не осъзнава достатъчно обществената ценност на учебните успехи, или по-точно казано осъзнава, че обществото реално не ги цени, тъй като успехът от следването е "факт за лична консумация". В крайна сметка оценките от дипломата не играят никаква роля при определянето на бъдещето на специалиста - нещо, което добре се осъзнава от студентите-задочници, които при това имат и по-голям жизнен опит.

От проведеното изследване могат да се направят следните по-обща изводи и препоръки:

1. Студентите-задочници показват социална и идейна зрелост. Водещи мотиви в учебната им дейност са общосоциалните, професионалните и научно-познавателните. Те са самостоятелни

при избора на специалност и форма на следване и реализират в единство личните и обществените си интереси.

2. С нарастване на възрастта на постъпване във ВУЗ, се променя значението на отделните групи мотиви - нараства това на общосоциалните, научно-познавателните и утилитарните мотиви и намалява това на мотивите, свързани със социалната идентификация. От професионална гледна точка най-силно мотивирана е учебната дейност на 25-30 годишните, докато при студентите на възраст 30-40 години професионалните мотиви отстъпват на заден план за сметка на научно-познавателните.

3. Успехът в следването е мотивиран главно по утилитарни и научно-познавателни мотиви. Не се осъзнава връзката на успеха от следването с успешността на следващата след ВУЗ професионална дейност.

4. Необходимо е възпитателната работа със студентите да включва диференцирано въздействие върху мотивационната им сфера, за да се избегнат някои проблеми при следването им и в житейски план.

5. Уместно е да се предложи на съответните ръководни органи да преразгледат системата за разпределение на младите специалисти и въобще на постъпване на работа, като тя се обвърже с успеха от дипломата. Това би подобрило значително мотивационния фон на учебната дейност във ВУЗ.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Архангельский, С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы, М., ВШ, 1980.
2. Десев, Л., Г. Пирсов. Кратък речник по психология, С., Партиздат, 1981.
3. Дьяченко, М.И., Л.А.Кандыбович. Психология высшей школы, Минск, БГУ, 1981.
4. Иванова, З. Психологични проблеми на адаптацията. В: Психична регулация на дейността, С., НИ, 1980.
5. Йорданов, Д. и др. Педагогическа психология, С., НИ, 1986.
6. Льове, Ханс. Психология на обучението, С., НИ, 1979.
7. Облуховски, К. Психология на човешките стремежи, С., НИ, 1979.
8. Педагогическа психология, С., НИ, 1977.
9. Прикладная психология в высшей школе, Казан, КГУ, 1979.
10. Психологический словарь, М., Педагогика, 1983.
11. Стоянов, А. Мотивационна характеристика на човешката дейност, В: Психична регулация на дейността, С., НИ, 1980.